

ЕТИКА ТА ЕСТЕТИКА

УДК 17.036.1:141.78

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2022.1.18>**Чурсінова Оксана Юріївна**

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії

Національного університету «Львівська політехніка»

вул. Ст. Бандери, 12, Львів, Україна

orcid.org/0000-0002-8197-8638**Повторева Світлана Михайлівна**

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри філософії

Національного університету «Львівська політехніка»

вул. Ст. Бандери, 12, Львів, Україна

orcid.org/0000-0002-3488-3679

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ БОГДАНА ЛЕПКОГО В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Актуальність теми. Богдан Лепкий за своїми етичними переконаннями перебував у руслі європейського мислення, вважав модусом добра долучення українського суспільства до цінностей західної культури. Його міркування про добро і зло, щастя і нещастя тощо співзвучні ряду позицій постмодернізму – сучасному напрямку європейської культури. **Метою статті** є показати етичні орієнтації світогляду Б. Лепкого, спорідненість моральних підстав його творчості з поширеними в західноєвропейському дискурсі минулого і сьогодення ідеями аксіологічного характеру. **Методи дослідження:** компаративний підхід, структурний підхід, метод інтерпретації, аналіз бінарних опозицій. **Результати дослідження.** Проаналізовано позиції письменника і мислителя про добро і зло, щастя і нещастя, пошук гідного шляху, про взаємозв'язок цих понять з реальним життям людей загалом і українців зокрема. Наголошено, що Б. Лепкий, будуючи сюжети своїх творів на протиставленнях і антитезах, фактично ґрунтується на традиційних для західного дискурсу опозиціях добра і зла, справедливості і несправедливості, насильства і несупротиву насильству, щастя і нещастя. В постмодернізмі застосування таких категорій як протилежностей розглядається як бінарний підхід. Доведено, що Б. Лепкий більшою мірою наголошує на конкретних аспектах добра і зла, їх практичній природі, ніж на розумінні їх ціннісного ідеального характеру, що також властиво і постмодернізму. Показано також, що у тлумаченні цих та ряду інших категорій етики міркуванням письменника і постмодерністам властивий не лише емпіризм і практицизм, але й релятивізм. Тобто розуміння добра і зла, інших етичних категорій постає в даному випадку соціально та історично обумовленим. Проведено компаративний аналіз етичних переконань Б. Лепкого і міркувань представників постмодернізму щодо етичних засад християнського мислення. Акцентовано, що як у творчості Б. Лепкого, так і в представників постмодернізму етичні аспекти християнського віросповідання переосмислюються.

Ключові слова: бінаризм, добро, емпіризм, зло, насильство, релятивізм, щастя.

Вступ. Видатний український діяч культури Богдан Лепкий в багатьох творах висловлював свої ідейні позиції з широкого кола питань. Його творчості присвячено чимало досліджень в Україні та за її межами. Водночас важливі в сучасному світі та й протягом багатьох етапів історії людства етичні питання, зокрема протистояння добра і зла, їх взаємозв'язок з долею конкретної людини і людства не знайшли достатньої уваги в цих дослідженнях. Це не дуже зрозуміло стосовно творчості Б. Лепкого, адже як видатний письменник і художник він ці питання

фактично освітлював майже в кожній зі своїх робіт. Крім того питання етичного характеру постали нині дуже актуальними у зв'язку з гострими глобальними проблемами сучасності, вони своєрідно обговорюються в працях представників найсучаснішого напряму західного культурного дискурсу – постмодернізму. Автори даної статті на підставі фрагментів творів Б. Лепкого, порівнянь його позицій з думками представників найсучаснішої західної думки ставили за мету – показати етичні орієнтації світогляду Б. Лепкого, спорідненість моральних підстав його творчості з поширеними в західноєвропейському дискурсі минулого і сьогодення ідеями аксіологічного характеру. Ці питання набувають актуальності, адже його праці вивчаються не лише науковою спільнотою, але й в системі шкільної освіти України. Намагання розглянути твори Б. Лепкого в контексті постмодернізму, використання постмодерністської термінології, а також елементів методології для аналізу ряду праць можна спостерігати в ряді робіт українських дослідників [2; 3; 9; 10; 12; 14 та ін.].

Методи дослідження. В даній статті в контексті опрацювання творів Б. Лепкого авторами застосовано ряд підходів і методів, в тому числі з арсеналу сучасної методології, зокрема, компаративний підхід, структурний підхід, метод інтерпретації, аналіз бінарних опозицій та ін.

Добро і зло в інтерпретації Б. Лепкого і представників постмодернізму

На підставі фрагментів творів Б. Лепкого розглянемо його етичні переконання щодо добра і зла, ненасильства і припустимості насильства у боротьбі за справедливість тощо. В одному з пізніх доробків письменника «Під тихий вечір», доволі великому творі, устами героїв висловлюються думки про статус добра і зла в сучасному світі, їх взаємозв'язок. Наведемо фрагмент цього твору: «Все, що погане, забувається, – остається гарне і добре. – У тих, що самі гарні й добрі. А в злих? – Злі тямлять зло. Плекають в серці пімсту... Коли б не те, не було б стільки злого на світі, бо зі злого родиться зло» [6, с. 28]. Ми бачимо, що в уявленні героя твору добро і зло постають не як абстрактні загальнолюдські цінності, вони є маркерами свідомості різних людей. Тобто зло реалізується в злих людях, що «плекають в серці помсту», а в добрі люди відповідно керуються добром у своєму житті.

Конкретний і антропологічний характер зла і добра виявляється і в порадах героя щодо ставлення до цих категорій. На питання, що ж робити в ситуації, коли стикаєшся зі злом автор відповідає: «...Боротьба зі злом – це людині слід його забувати і «тямити про добро». Треба поборювати зло в собі, перемагати його в собі. Якщо цього не робити, є небезпека змарнувати своє щастя» [6, с. 29]. На думку героя твору «Під тихий вечір», треба «забувати зло, а тямити про добре. Поборювати себе», адже «побіда над собою, найбільша з побід» [6, с. 29].

Іншим аспектом проблеми добра і зла є порівняння християнського розуміння, зокрема концепції Л. Толстого, і позиції героя твору «Під тихий вечір». Поняття добра розуміється як однорядкове з поняттями істини і правди: «Поняття добра і зла, як все на світі, релятивне. Одні шукають правди і не знаходять її, другі не шукають і живуть по правді. Те, що ми нині називаємо правдою, за якийсь час, серед інших умов, може стати брехнею. Але ми живемо в часі і в просторі і мусимо числитися з тим, що є нині і що існує серед нашого оточення. Коли я визискую ближнього, живу з його праці і не порятую його в біді, коли я кривджу вдову, сироту, безборонну людину, живу не по правді» [6, с. 70-71].

В цьому уривку спостерігаємо релятивний й емпіричний підхід до співвідношення добра і зла. Причому цей підхід обґрунтовується соціальними аргументами. Уявлення про добро і зло подібно до істини і брехні залежать від соціального розшарування суспільства. Так, багата людина, що живе з праці ближнього, кривдить його – це життя не по правді, тобто зло, однак не вважається злом у середовищі заможних людей, панівної верстви суспільства.

Релятивний підхід також аргументується історичними аналогіями. Автор піднімає питання про розуміння добра і зла з позицій християнства в минулі часи і в сучасному йому середовищі. У своїх міркуваннях герой повісті Хмелинський спирається на вчення про волю до життя А. Шопенгауера та філософію життя Ф. Ніцше, зокрема його імморалізм. Герой Б. Лепкого наводить аналогії людського життя і рослинного, щоб показати, що живе в ірраціональному прагненні вижити не керується поняттями добра і зла, що повною мірою стосується людських

істот. «Присипте ви горох землею, – зазначається в повісті, – а він скільчиться і добудеться на верх. І дивно дивиться, яку велику грудку землі не раз така слабенька билина потрапить відсунути набік, щоб добути до повітря і сонця. Категоричний наказ життя сильніший, ніж нам здається, і безкарно поневолювати його не вільно... Чоловік, пан природи, він хоче контролювати навіть закони природи і нагинати їх по своїй волі;... природа... все таки сильніша від нас, хоч логіка її інша, ніж наша» [6, с. 70]. Слідуючи позиції Ф. Ніцше, герой твору піднімає питання про добро і зло в контексті християнської культури і говорить, що «розніженість і занепад моралі сучасного суспільства зумовлені так званою християнською культурою» [6, с. 70]. В контексті цих міркувань у повісті також виникає питання про ставлення до позиції видатного російського письменника Л. Толстого.

Наведемо відповідний уривок з повісті «Під тихий вечір»: «А що торкається того, ніби то християнського світогляду, побудованого на аскетизмі, самовідреченні тощо, то він був добрий за часів римської імперії, а не тепер... Я не приклонник учителя з Ясної Поляни. Він великий письменник та не реформатор людства. ... Спробуйте один день не противитися злу в вашім кружку діяльності, от хочби на цьому фільварку, і побачите, що з того вийде. Зі злом треба боротися! [6, с. 70].

Хмелинський (який, ймовірно, у повісті постає носієм позицій Б. Лепкого) вважає, що християнська позиція щодо добра і зла, яка була за часів Римської імперії, вже не відповідає сучасним реаліям. Тоді, як він зазначає, була жадоба влади, панувало насилля тощо. Тому й християнство, яке в ті часи щойно постало в культурі, набувало форм пасивного спротиву пануючій владі. Згадаємо поведінку перших християн, які ніколи не чинили насильства над кривдниками, приймали знущання і тортури як мученики, через що багато з них проголошені церквою святими. Але в сучасному суспільстві, як вважає герой твору Б. Лепкого, подібного пасивного спротиву вже недостатньо, тому слід активно противитися, боротися із силами зла також і через насилля. В цьому ключі висловлюється незгода з позицією несупротиву злу силою Л. Толстого, чий християнський світогляд оцінюється як такий, що не має практичного соціально-життєвого значення.

В деяких оповіданнях Б. Лепкого ідеї активного протистояння злу змальовуються з вражаючою мистецькою силою. В цьому аспекті характерною є новела «Закутник» [3]. Сюжет розгортається наступним чином. До незаможного селянина Матвія приходить збирач податків, закутник. Він намагається силою забрати в господині ключі від скрині, кричить, вчиняє насильство. Образ закутника, грубого хама, який зневажає селян, не дотримується жодних правил пристойної поведінки, постає як втілення зла. Протистоїть цьому втіленню зла селянин Матвій, зображений як міцний тілом чоловік, розумний, з рішучим виразом обличчя. Він схильний до миролюбства, спокійний, дотепний. Це опис порядної людини, через яку виявляється модус добра. Він намагається заспокоїти дружину, однак в міру того, як стає нестерпно брутальною поведінка закутника, Матвій все більше непокоїться, його обличчя виражає стурбованість і злість. Захищаючи дружину, селянин вдаряє визискувача, спричиняє йому важку травму, отже, в такий спосіб відстоює гідність своєї сім'ї і загалом свою людську гідність. Симпатія автора оповідання однозначно на боці селянина, який, хоч і вчиняє насильство, але, зустрівшись з агресією зла, дає йому відсіч і не дозволяє злу перемогти у цьому двобійю.

Зазначимо, що трагізм і пафос оповідання створюються синтезом усіх художніх засобів, але структурно, в основі його побудови «лежить антитеза, яка у змістовому плані ґрунтується на соціальному антагонізмі» [3, с. 127]. Згадаємо, що постмодерністи, наслідуючи концепцію К. Леві-Строса, намагалися виявити у кожній знаковій системі елементарну конструкцію, яка є структурою будь-якої розумової діяльності і, отже, структуру Духа. Такою вони вважали структуру бінарних відношень, визначаючи її як основоположний закон інтелектуальної діяльності, як філософський принцип. Таку структуру можна виявити у будь-якому традиційному дискурсі, філософському, культурологічному, мистецькому. Чітко фіксується ця структура і в творах Б. Лепкого, в якого протиставлення має не лише соціальний, але й моральний вимір. Як відзначає В. Мельничайко, сприймаючи переплетення суперечностей як структурну основу

повіді «Батурина», ми маємо змогу «усвідомити громадянську позицію Богдана Лепкого, сформувати чи, якщо потрібно, скоригувати власне розуміння фактів трагічної української історії, а також належно оцінити порушені в ній морально-етичні проблеми» [12, с. 117]. В цьому творі в драматичному конфлікті сміливості і боягузтва, чесності і лицемірства, вірності і зради вимальовується перебіг історичних подій минулого України.

Також в оповіданні «Закутник», духовний аморалізм збирача податків, непроханого гостя, візит якого несе біду сім'ї селянина, подається у контрасті (опозиції) з образом Матвія, який поступово усвідомлює загрозу «По його обличчі перебігали раз у раз журба і клопіт, то знов гнів і злоба» [7, с. 473], – так передає письменник зміну настрою героя. Врешті Матвій рішуче стає антагоністом закутника, втіленого зла, і дає йому відсіч.

Якщо звернутися до постмодерністського дискурсу, можемо знайти певні перетини з вище наведеними позиціями, поданими в творах Б. Лепкого. Один з найбільш яскравих представників постмодернізму французький філософ Ж.Дельоз негативно ставиться до загальних моральних цінностей, традиційних абсолютів європейської раціоналістичної етики. Формуючи свою позицію, він, як і герой твору Б. Лепкого Хмелинський, спирається на філософію життя Ф. Ніцше і вважає, що життя людини постійно спотворюється категоріями добра і зла, християнськими поняттями гріха і викуплення. Зло набирає форм ненависті, в тому числі, ненависті до себе у вигляді провини. Ж. Дельоз, як і Ф. Ніцше, зазначає, що ми не цінуємо життя і що наше існування є лише подобою життя, а насправді ми сповідуємо культ смерті [5, с. 202]. На думку Ж.Дельоза, моральний закон, прийняті уявлення про добро і зло, не вчать жодним знанням. Згадуючи змальований Б.Спінозою образ юдейського жреця, який дає закони і не пояснює їх, щоб впевненіше панувати, Ж.Дельоз підтверджує свою думку про те, що загальне уявлення про добро і зло не лише далеке від реального життя, але й вороже життю. Відкидання етичних абсолютів поєднується з релятивізмом в їх тлумаченні, характерним для позицій більшості представників постмодернізму, спостерігається навіть апологія релятивізму [4, с. 75]; «місце традиційного універсалізму тепер має зайняти етноцентризм, релятивізм якого братиме до уваги специфіку локальних культур, рас, статей чи меншостей» [4, с. 78].

Проте, заперечуючи етичну цінність моральних абсолютів, французький філософ не відкидає поняття доброго і злого в їх конкретному людському виразі. За Дельозом, людину можна назвати доброю, якщо вона прагне зустрічі і з'єднується з тим, що відповідає її природі, збільшує її силу. А збільшують людські сили – воля людини, тіло, радість, саме життя, яке є самоцінним. Натомість злими є ті, хто живе терпінням, вдовольняється впливами обставин, обвинувачує інших у своїх негараздах, зітхає повсякчас, коли виявляє власне безсилля [5, с. 204].

Спираючись на позицію Ф.Ніцше, який заперечував відповідність християнських моральних цінностей життю, Ж. Дельоз не ґрунтує свої етичні переконання на християнстві. Як було показано вище, і герой Б. Лепкого повісті «Під тихий вечір» фактично переглядає деякі догматичні положення християнства, зокрема вважає невідповідною його сучасності поведінку апостолів і перших християн, які у своєму супротиві переслідуванню влади не чинили насильства. Отже намагання відійти від традиційних християнських моральних настанов характерне як для героїв творів Б. Лепкого, так і для міркувань представників постмодернізму.

Звернемося також до міркувань про добро і зло та їх зв'язок з християнським віровченням ще одного з найбільш відомих постмодерністів – італійського філософа, письменника, фахівця з епохи Середньовіччя і християнської догматики У. Еко. Устами одного зі своїх героїв він міркує над поширеною позицією богословів, згідно з якою, хоч зло присутнє у світі, однак ми наділені свобідною волею, отримали цей чудовий подарунок Господа. Ми маємо можливість вільно обирати між тим, що повеліває Господь, і тим, що нашіптує диявол. Якщо ми врешті відправляємося до пекла, то зовсім не тому, що нас створили як рабів, а тому що, народившись свобідними, неправильно використали свободу, отже винні в усьому самі [15, с. 424].

Герой роману У.Еко Грін'йола заперечує таку усталену думку, вважає, що Господь злий. Твердження священників, начебо бог добрий, на його думку, засноване на тому, що він нас створив. Відкидаючи такий аргумент, Грін'йола, вважає, що створення нас такими, смертними,

злиденними, не можна вважати доброю справою, що в бога зло не є хворобою, адже «він сам є злом» [15, с. 425]. Злому богів, точніше, богів як злу, на думку героя, протистоїть Ісус.

У міркуваннях героя роману У Еко «Таємне плам'я цариці Лоани» застосовується бінарний підхід, який в даному випадку виявляється у протиставленні образу Бога і образу Ісуса як моральних антиподів. «Ісус, – зазначає Грінйола, – єдиний доказ, що ми, рід людський, вміємо бути й добрими. Був найкращим з нас, людей? З великодушності всіх переконував, начебто він божий син, щоб запевнити, що Господь добрий? Але поглянь, в Євангелії сказано, що й Христос у кінці кінців впевнився, який злий Господь. Він так боявся, він з Гетсиманського саду його просив: проноси повз мене цю чашу! ...Господь йому – нуль уваги. Коли його розпинали, Ісус кричав: Отець, чому ти мене покинув? А той відвернувся в інший бік. Але Ісус показав, що може зробити людина, щоб виправити Господню злобу» [15, с. 426].

Продовжуючи свою промову, герой даного твору вважає, що у протистоянні Бога з Ісусом люди мають стати на сторону Ісуса, тобто на сторону добра, бути милосердними, прощати одне одного, не сотворяти зла, турбуватися про хворих і не мститися за образи. Адже для бога головним ворогом є Ісус, не диявол, а саме Ісус, друг бідних і знедолених людей [15, с. 426].

При цьому в міркуваннях героя висловлюється сумнів щодо прийнятих основ християнського віровчення. І не лише тому, що Бог і Ісус постають як втілення опозиції добра і зла, тобто не протистояння Бога і диявола, а Бога і сина Божого Ісуса. Грінйола сумнівається і в інших основоположних засадах християнства, в тому, що Ісус був сином Бога, що взагалі він існував. Припускає, що це геніальна людська вигадка.

Отже, як у працях Б. Лепкого, західноукраїнського мислителя, так і в творах представників сучасної західної культури, постмодерністів, спостерігаємо виразну тенденцію – перегляд традиційних етичних засад християнської культури.

Міркування про щастя, нещастя та гідний життєвий шлях

У творчості Б. Лепкого, в діалогах і монологах його героїв спостерігаємо тісний зв'язок питання про добро і зло з міркуваннями про щастя, шляхи його досягнення.

Згадаємо, що проблема щастя є доволі традиційною в українському культурному дискурсі. Цю тему докладно розкрив Г. Сковорода, який зазначав, що «мы родились к истинному щастію и путешествуем к нему» [13, с. 324]. Для творчості українського філософа загалом характерний діалогізм, протиставлення діаметрально відмінних точок зору, якщо висловитися терміном сучасної (постмодерної) методології – бінаризм. В Г. Сковороди бінаризм постає методом осмислення різноманітних явищ буття. Світ свідомості тлумачиться як система символів, вилучених із реального життя. Тому свідомість передбачає діалог з об'єктивним світом. Цим пояснюється поширення діалогічної форми міркувань і прийому антитези в структурі більшості творів філософа. Художня форма слугує для унаочнення концепції двох протилежних натур в його філософії. Г. Сковорода зіставляє здоровий глузд буденної свідомості зі змістом, який постає через філософську рефлексію. Бінаризм властивий його байкам, які він розцінював як мудрі іграшки, за якими приховано істину – за видимою, тлінною натурою справжній духовний зміст. Природа байки подвійна, протилежність форми і змісту примушує людину замислитися, за алегоричним виразом шукати загальну ідею. Доволі виразно бінаризм як спосіб мислення Г. Сковороди властивий його творам, заснованим на інтерпретації Біблії. Підкреслюючи двоїстий характер смислу і зовнішнього виразу, форми і змісту Біблії, філософ застерігає від буквального, спрощеного і тому небезпечного прочитання біблійних текстів: «Нарцыс изрядная статуя и живая фигура чтущих библію, но одну в ней тлень свою видящих, а не проникающих в сокровенное под тленью» [13, с. 153].

У міркуваннях про щастя, нещастя і пошуки людиною справжнього життєвого шляху ми також бачимо бінарний підхід. «Ти скажи, где и в чем искомое тобою щастіе? ... Знаю, что ищет щастія, но не разумея, где оно, падает в нещастіе» [13, с. 328]. Щоб знайти шлях до істинного щастя, необхідно, на думку Г. Сковороди, пізнати, «в чем оно не состоит» [13, с. 332].

У діалогічній праці, спеціально присвяченій щастю «Разговор пяти путников о истинном щастіи в жизни [разговор дружескій о душевном мире]», показано чимало видів діяльності

і прагнень, які, на думку задіяних в них людей, мусять привести до щастя, а насправді виявляються хибними шляхами, породжують руйнації, біди, конфлікти. Більшість з них по'язані із зовнішніми, матеріальними чинниками, з видимою натурою, мирськими турботами. Г. Скворода застерігає від пошуків щастя в чомусь конкретному, емпіричному, від прив'язки до чогось визначеного. «Не привязал бог щастія ни к временам Авраамовым, – зазначається в цьому творі, – ни к предкам Соломоновим, ни к царствованію Давидову, ни к наукам, ни к статьям, ни к природным дарованиям, ни к изобілію: по сей причине не всем к нему путь откріл и праведен во всех делах своих [13, с. 333]. Г. Скворода розумів щастя «як суб'єктивний, внутрішній стан людської свідомості, що полягає у пізнанні кожною людиною власної істинної, тобто божественної сутності та, відтак, гармонії із собою та Богом, а отже душевному спокою» [11, с. 150].

Хоч і не виявлено в текстах Б. Лепкого міркувань стосовно сквородинських діалогів на тему щастя, однак про увагу до постаті і творчості українського філософа свідчать портрети, що знаходяться у музеї в м. Бережанах. Б. Лепкий створив серію портретів видатних діячів української культури, серед яких почесне місце посідають 2 портрети Г. Сквороди [1]. Також слід взяти до уваги, що у багатьох художніх текстах Б. Лепкого тема щастя активно обговорюється в дискусіях персонажів. Деякі позиції персонажів (які передають напруження думки автора) доволі близькі з тими, про які дізнаємося зі сквородинівських міркувань.

Так, у новелі «Цвіт щастя» зображується ситуація, коли дитині на її питання, що таке щастя, мати сказала, що це дуже гарний цвіт, що росте далеко за ставком, на березі якого стояла їх хата. Мати роз'яснила, що це дуже далеко і досягнути його зараз неможливо, лиш через довгий час, коли дитина стане дорослою. Проте хлопчик вирішив здобути цей цвіт щастя негайно. Не послухавшись матері він занурився у холодну воду і ледве не загинув. Новела закінчується епізодом, в якому біля хворого хлопчика знаходяться нещасна матір і лікар, а дитина далі марить про квітку щастя, підіймається на кволих ногах, простягає руки і шепоче спраглими устами, щоб пустили його до неї [8, с. 269].

В цьому оповіданні ми бачимо хибність розуміння щастя як чогось конкретного, такого, що перебуває в певному місці, до якого можна дістатися. Саме про це говорив Г. Скворода у своєму діалоговому творі про щастя, в якому Григорій, носій істинної думки автора, спростовує подібні уявлення про щастя своїх опонентів, які вбачали його у багатстві, високій посаді, здоров'ї, називали якісь щасливі місця, країни чи історичні епохи. Таке уявлення про щастя веде до хвороби, біди, загалом до нещастя, яке, зокрема, сталося з маленьким хлопчиком, що шукав квіт щастя.

В іншому творі Б. Лепкого спостерігаємо зовні відмінну від поданої позицію щодо щастя, однак також доволі конкретну, емпірично прив'язану до напряму діяльності. Ось що про щастя говорить герой повісті «Під тихий вечір»: «Хіба ж на малому не можна бути щасливим?.. Малим треба вдоволитися тоді, як велике не вдається... Молодий, здоровий, освічений чоловік має право змагати якнайвище. На мою думку, суспільність, до якої маємо щастя чи нещастя належати, сама собі винна, коли нині не здобула того, що здобули інші народи; наша суспільність ставила собі дуже обмежені цілі, не проявила тої сміливої енергії, якою береться долю за гичку. Так, долю треба взяти за гичку, вона як не виїжджений кінь їздця, який боїться коня і до нього несміливо закрадається, кінь скине та ще й копитом ударить, а відважний їздець заїде тим самим конем, куди захоче. – Нас учили вдоволитися малим, проповідували покору, милосердя, самовідречення, а гедоністичну радість життя старалися здавити» [6, с. 69].

З цього уривку бачимо, що герой Б. Лепкого пов'язує уявлення про щастя з історичними обставинами розвитку західноєвропейської спільноти й українства. Українців учили вдоволитися малим, привчали слідувати християнським чеснотам покори, милосердя, самовідречення, відволікали від гедонізму, радості, щасливого життя. По суті, письменник говорить про хибність і невірне спрямування світогляду українців під впливом східного християнства (православ'я), яке орієнтує на позиції мінімалізму. Як прихильник західного шляху розвитку Б. Лепкий вважав необхідним для українців здобути те, що й інші народи, які ставили перед собою великі цілі. Щастя і нещастя Б. Лепкий пов'язував із ідеалами спільноти. Для українства

характерна несміливість і обмеженість суспільних цілей на противагу західноєвропейському суспільству, яке сміливо рухалося до прогресу і ставило перед собою масштабні цілі. В цьому письменник вбачав одну з доволі істотних причин нещасливої долі українців.

Порівнюємо цю позицію з міркуваннями представника постмодернізму. Так, етика Ж. Дельоза постає як «обґрунтування радості і щастя як конструктивних принципів буття» [5, с. 203]. Цінність радості і щастя пов'язується з вольовим аспектом – із силою волі, з активним їх виборюванням. За Дельозом етика – це навіть не вчення про добро і зло, вона – практичне знання про волю й людські пристрасті. Лише воля творить життя.

В даному випадку досягнення щастя, на думку обох мислителів – Б. Лепкого і Ж. Дельоза – це активний вольовий процес, під час якого реалізуються великі цілі і твориться бажана реальність. Зазначимо, що етика Дельоза, його уявлення про щастя пов'язані також з естетичним сприйняттям життя, з досягненням того, що у стародавній грецькій культурі називали калокотатією [5, с. 141]. Занурюючись у життя, людина насолоджується ним і, отже, здобуває щастя. Етика Дельоза – це обґрунтування радісного, щасливого творення життя, життєвого потоку, в якому помножуються сили життя. Французький мислитель заперечує негативне, нестаток як момент життєтвірного процесу, адже будь-яке негативне знецінює життя, вороже повноті життя.

У міркуваннях Б. Лепкого знаходимо й інші, навіть протилежного спрямування нюанси уявлень про щастя та його досягнення, де вольові моменти, жорстока реальність боротьби не постають вже такими, що творять щастя людини. «Ціле наше життя, – зазначає автор, – це одна їзда в невідоме. Їдемо й залишаємо за собою все, що дороге і близьке нашому серцю, щоб згадувати й тужити за ним з прекрасного далека. Світ реальний, а ми романтичні. І в тім наша біда! – А може щастя? Треба ж мати щось гарного в житті і треба, щоб воно було далеко, невловиме, як веселка, як настрої весняного ранку, бо тому воно й гарне» [6, с. 42]. В даному уривку щастя постає вже не великою метою, до якої слід вперто і наполегливо прагнути, змагаючись із долею, а щось залишене в минулому, рідне, душевно близьке. За ним ми тужимо і через цю тугу усвідомлюємо, що саме тоді були щасливі. Щастя виявляється втраченим колишнім, тим, що зігриває і веселить, але до якого вже немає повернення. Гонитва за новим, бажання пізнати світ, боротьба призводять до розчарувань, туги і звернення до того, що колись було, уявляється неймовірно прекрасним і, за великим рахунком, щасливим.

Підкреслимо, що у своїх творах Б. Лепкий зазвичай застосовує прийом протиставлення. Зокрема, у міркуваннях про щастя герої творів розуміють його як одну з протилежностей в опозиції «щастя-нещастя». В оповіданні «Закутник» в уявленні героя твору Максима щастя конкретизується через символ хати сусіда, який живе у спокої і достатку, в колі своєї сім'ї. Сам Матвій – бідний селянин, кого ображає збирач податків, закутник, який є постійним джерелом негативних переживань, очікувань всіляких негараздів, отже нещастя. Щасливий сусід на противагу Матвію «закутника не боявся, бо батько полишив йому маєток» [7, с. 473]. Можна також навести приклад повісті Б. Лепкого «Батурин», основою структури якого є прийом протиставлення. В ньому йдеться про часи гетьмана Івана Мазепи «про криваве протиборство двох сил, кожна з яких має свої традиції, свої засади, свої цілі. Тому контрасти і суперечності знаходимо на всіх структурних рівнях твору» [12, с. 111].

Отже, в працях Б. Лепкого і в представників постмодернізму тема щастя розглядається з різних позицій, однак її осмислення, незважаючи на різні контексти, відбувається через протилежні думки, шляхом застосування парних категорій. Релятивне тлумачення їх взаємозв'язку дає підстави переглядати зміст традиційного розуміння моральних абсолютів.

Висновки.

1. Інтерпретація Б. Лепким добра і зла характеризується прагненням розуміти їх в практичній площині, з прив'язкою до конкретних форм людської поведінки. Як і представники постмодернізму, Лепкий перебуває на позиції розуміння добра і зла як конкретних, емпіричних елементів свідомості людини. Спостерігається тенденція до релятивізації добра і зла як абсолютів традиційної етики в мисленні і вчинках людини.

2. На відміну від християнства минулих часів і позиції Л.Толстого (несупротиву злу силою) Б. Лепкий пов'язував добро з активною боротьбою людей зі злом, за свої права і справедливість. В сучасному світі добро, на його думку, в своєму конкретному виявленні повинно бути діяльністю по захисту себе і свого народу. Як європейський мислитель він підтримував ідеї прогресу, необхідність науки і просвіти, прагнув, щоб українське суспільство сприйняло ці ідеї як позитивні і корисні для розвитку і процвітання України і як форму добра для її народу. Симпатії Б. Лепкого однозначно на стороні добра.

3. На відміну від Г. Сковороди, який, спираючись на євангельські настанови, вважав шляхом досягнення щастя самопізнання, внутрішній духовний розвиток, Б. Лепкий розумів щастя як активну діяльність, боротьбу зі злом. Необхідними у поступі до щастя він вважав не лише духовні, але й соціальні та історичні чинники, що свідчить про його орієнтацією на західний тип мислення. Така позиція близька до постмодерністських інтерпретацій щастя.

4. Методології, задіяній у творчості Б. Лепкого, властиве активне використання протиставлень, антитез, конфліктних ситуацій, що мовою постмодернізму називається бінарним мисленням традиційної західної культури. Водночас схильність до представлення різних етичних позицій, свого роду полілог, зближує підходи письменника з концептуальними побудовами постмодернізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик Н. І. Музей Богдана Лепкого в Бережанах як носій історичної пам'яті. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Випуск 47. 2017. С. 226–229.
2. Вільчинська Т.П. Інтер'єктиви як репрезентанти суб'єктивних оцінок у поетичній творчості Богдана Лепкого. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. 2017. Випуск 47. С. 311–321.
3. Данилевич М.М. Новели Б. Лепкого «Над ставом» та «Закутник» крізь призму модернізації соціальної проблематики. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Випуск 47. С. 115–129.
4. Жицінський Ю. Бог постмодерністів. Великі питання філософії в сучасній критиці модерну / пер. А. Величко. Львів : Вид-во Українського католицького Університету, 2004. 200 с.
5. Карцев І. Жиль Делез: вступ до постмодернізму: філософія як естетична імагінація. М. : Огни ТД, 2005. 231 с.
6. Лепкий Б. Під тихий вечір. Вінніпег, Ман., 1953. 317 с.
7. Лепкий Б. Твори. в 2 т. К. : Дніпро, 1991. Т. 1. 862 с.
8. Лепкий Б. Цвіт щастя. Писання. Твори в 2 т. Київ, Ляйпціг : Українська накладня, 1922. Т. 2: Проза. С. 329–333.
9. Лобас Н. Постмодернізм та карнавалізація: модуси відповідності. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Випуск 36. 2012. С. 266–269.
10. Луценко Л. Сучасний філологічний коментар до феміністичного наратологічного проєкту. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Випуск 36. 2012. С. 269–273.
11. Максимович С., Рабінович П. Концепція загального щастя у філософії Григорія Сковороди та сучасні всесвітні стандарти. *Щастя та цивілізаційний розвиток* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 14–15 листопада 2019 р. С. 145–150.
12. Мельничайко В. Прийом протиставлення у повісті Богдана Лепкого «Батурич». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Випуск 36. 2012. С. 110–117.
13. Сковорода Григорій. Повне зібрання творів: у 2 т. / Г. Сковорода. К. : Наукова думка, 1973. Т. 1. 531 с.
14. Ткачук М. Художній нарратив повісті «З-під Полтави до Бендер» Богдана Лепкого. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Випуск 36. 2012. С. 14–21.

15. Эко У. Тайнственное пламя царицы Лоаны / пер. Е.А.Костюкович. СПб. : Симпозиум, 2008. 592 с.

REFERENCES

1. Bilyk N. I. (2017). Muzei Bohdana Lepkoho v Berezhanakh yak nosii istorychnoi pamiaty. [Bohdan Lepky Museum in Brzezany as a bearer of historical memory]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*. Vypusk 47. Pp. 226–229 [in Ukrainian].
2. Vilchynska T.P. (2017). Interiektyvy yak reprezentanty subiektyvnykh otsinok u poetychnii tvorchosti Bohdana Lepkoho. [Interactives as representatives of subjective assessments in the poetic works of Bohdan Lepky]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni V. Hnatiuka*. Vypusk 47. Pp. 311–321 [in Ukrainian].
3. Danylevych M.M. (2017). Novely B. Lepkoho “Nad stavom” ta “Zakutnyk” kriz pryzmu modernizatsii sotsialnoi problematyky. [B. Lepky’s short stories “Over the Pond” and “Zakutnyk” through the prism of modernization of social issues.] *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni V. Hnatiuka*. Vypusk 47. Pp. 115–129 [in Ukrainian].
4. Zhytsynskyi Yu. (2004). Boh postmodernistiv. Velyki pytannia filosofii v suchasni krytytsi modern. [God of postmodernists. The great questions of philosophy in modern critique of modernism]. Per. A.Velychko. Lviv : Pub. Published by the Ukrainian Catholic University [in Ukrainian].
5. Kartsev Y. (2005). Zhyl Delez: vvedenye v postmodernyzm: fylosofyia kak estetycheskaia ymahynatsyia. [Gilles Deleuze: Introduction to Postmodernism: Philosophy as aesthetic imagination]. M. : Ohny TD [in Russian].
6. Lepkyi B. (1953). Pid tykhyi vechir. [Have a quiet evening]. Winnipeg, Man. [in Ukrainian].
7. Lepkyi B. (1991). Tvory. v 2 t. [Writings]. K. : Dnipro. V. 1. [in Ukrainian].
8. Lepkyi B. (1922). Tsvit shchastia. Pysannia. [The color of happiness. Writing]. Tvory v 2 t. Kyiv, Leipzig : Ukrainian nakladnia, 1922. V. 2: Proza. P. 329–333 [in Ukrainian].
9. Lobas N. (2012). Postmodernizm ta karnavalizatsiia: modusy vidpovidnosti. [Postmodernism and carnivalization: modes of conformity]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni V. Hnatiuka*. Vypusk 36. Pp. 266–269 [in Ukrainian].
10. Lutsenko L. (2012). Suchasnyi filolohichniy komentar do feministychnoho naratolohichnogo proektu. [Modern philological commentary on the feminist narratological project]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni V. Hnatiuka*. Vypusk 36. Pp. 269–273 [in Ukrainian].
11. Maksymovych S., Rabinovych P. (2019). Kontseptsiiia zahalnoho shchastia u filosofii Hryhoriia Skovorody ta suchasni vsesvitni standarty. [The concept of common happiness in the philosophy of Hryhoriy Skovoroda and modern world standards]. *Shchastia ta tsyvilizatsiinyi rozvytok : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. m. Lviv, (14–15 lystopada 2019 r.) [in Ukrainian].
12. Melnychaiko V. (2012). Pryiom protystavleniia u povisti Bohdana Lepkoho “Baturyn”. [Reception of opposition in Bohdan Lepky’s story “Baturyn”]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni V. Hnatiuka*. Vypusk 36. Pp. 110–117 [in Ukrainian].
13. Skovoroda Hryhorii (1973). Povne zibrannia tvoriv: u 2 t. Complete collection of works in 2 vol. K. : Naukova dumka. V. 1. 531 p. [in Ukrainian].
14. Tkachuk M. (2012) Khudozhnii naratyv povisti “Z-pid Poltavu do Bender” Bohdana Lepkoho. [Artistic narrative of the story “From Poltava to Bender” by Bohdan Lepky]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni V. Hnatiuka*. Vypusk 36. Pp. 14–21 [in Ukrainian].
15. Эко У. Тайнственное пламя царицы Лоаны. [The mysterious flame of queen Loana] / пер. Е. Костиукович. СПб. : Симпозиум, 2008 [in Russian].

Chursinova Oksana Yuriivna

Candidate of Philosophy,
Associate Professor at the Department of Philosophy
Lviv Polytechnic National University
12 Bandera str., Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8197-8638

Povtoreva Svitlana Mykhailivna

Doctor of Sciences in Philosophy, Professor,
Professor at the Department of Philosophy
Lviv Polytechnic National University
12 Bandera str., Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3488-3679

ETHICAL ASPECTS OF BOHDAN LEPKYY'S WORK IN THE CONTEXT OF POSTMODERNISM

Relevance of the topic According to his ethical convictions Bohdan Lepkyy was in line with European thinking and considered the involvement of Ukrainian society in the values of Western culture to be a mode of good. His views on good and evil, happiness and unhappiness, etc. are in line with the positions of postmodernism – the modern trend of European culture. **The aim of the article** is to show the ethical orientations of B. Lepkyy's worldview, the affinity of the moral foundations of his work with the common in Western European discourse of the past and present ideas of axiological nature. **Research methods:** comparative approach, structural approach, method of interpretation, analysis of binary oppositions. **Research results.** The positions of the writer and thinker on good and evil, happiness and unhappiness, the search for a worthy path, the relationship of these concepts with the real life of people in general and Ukrainians in particular are analyzed. It is emphasized that B. Lepkyy, building the plots of his works on oppositions and antitheses, is actually based on the traditional for Western discourse oppositions of good and evil, justice and injustice, violence and non-resistance to violence, happiness and unhappiness. In postmodernism the use of such categories as opposites is seen as a binary approach. It is proved that B. Lepkyy emphasizes more specific aspects of good and evil, their practical nature, than the understanding of their value ideal, which is also inherent in postmodernism. It is also shown that in the interpretation of these and a number of other categories of ethics the reasoning of the writer and postmodernists is characterized not only by empiricism and practicality but also relativism. That is, the understanding of good and evil, other ethical categories appears in this case socially and historically determined. A comparative analysis of B. Lepkyy's ethical beliefs and the views of postmodernists on the ethical principles of Christian thinking. It is emphasized that both in the works of B. Lepkyy and in the representatives of postmodernism the ethical aspects of the Christian religion are rethought.

Key words: binarism, good, empiricism, evil, violence, relativism, happiness.